

УДК 727

Ковальська Г.Л.

ЗАКЛАДИ ОСВІТИ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ (XVI – XVII СТ.)

Відомо, що загальний розвиток культури в епоху Київської Русі, розквіт зодчества, особливо будівництво культових споруд, де формувались і перші шкільні осередки, сприяли розвитку освітньої галузі.

Експансія на українські землі в XIII - XV ст. більш могутніх сусідніх держав (Литви, Польщі, Туреччини) привела до радикальних змін в культурі, побуті та освіті населення. Пріоритет католицьких вірувань на заході та мусульманських на півдні України сприяли зменшенню впливу православ'я на культуру, в т.ч. освіту. Школи, які колись були невід'ємною частиною церковного життя, прийшли в занепад. Проблема загострювалась ще й тим, що після завоювання турками Константинополя (1453 р.) українська православна церква втратила вагому зовнішню підтримку.

Освіта в цей період в Західній Європі та в мусульманському світі була більш розвинутою, порівняно зі Сходом. В провідних містах Європи функціонували не тільки шкільні заклади, а також поширювалась вища освіта. На початку XVI ст. в Європі функціонували понад 80 університетів. Тому поряд зі значними негативними наслідками зарубіжної експансії, особливо в релігійному та соціально-етнічному аспектах, вона мала й позитивний вплив на освітню галузь. Значна частина української знаті могла отримувати освіту в провідних університетських закладах Західної Європи і піднімати культурний рівень більш широких верств населення.

Переломним періодом в формуванні національної самосвідомості українського народу, в тому числі розвитку національної культури та освіти, вважається друга половина XVI - початок XVII ст. В цей період починається відродження центральних зон України. З розвитком торгівлі та землеробства частина збіднілого, а також і заможного населення, переважно середньої та дрібної знаті, переселяються із Галичини та Волині на схід, де створюються міські поселення. Лише на Київщині в цей період було засновано більше 200 нових міст. Соціально-політичні та економічні умови обумовили відносно швидке зростання та зміцнення невеликої групи багатих магнатів, які мали значні земельні володіння, де споруджувались величні маєтки та розкішні палаци. Активна господарська діяльність та торгівля потребували грамотних людей та навчених майстрів. Якщо в епоху Київської Русі основним носієм культури та освіти була церква, то в цей період православні школи, друкарні, бібліотеки почали створюватись переважно при маєтках. Заможні магнати,

віддані православній вірі, почали більш активно протистояти натиску католицизму, стимулювати створення традиційних українських осередків просвіти.

Зміцненню центральних та східних регіонів сприяло також формування козацтва, яке виступало захисником власного народу та всього християнства від чужоземної експансії. Коліскою українського козацтва стала Запорізька Січ, яка відіграла важливу роль в становленні національної самосвідомості українського народу.

Українське суспільство в цілому було глибоко пронизане культурними традиціями. Окремі групи міщан, передусім ремісники і купці, для збереження національної культури, підтримки православної церкви та збіднілих верств населення почали об'єднуватись у так звані братства. До братств приймалися всі православні незалежно від національності, соціального походження чи майнового стану, які бажали займатися громадсько-політичною діяльністю.

Перше братство започаткували 1449 року львівські міщани при церкві Успіння. Згодом ці організації розповсюдились по всій правобережній Україні. Однією з найважливіших заслуг братств безумовно вважається їх сприяння шкільній освіті та книгодрукарству. Історики особливо відмічають заслуги Львівського братства, яке у 1586 р. заснувало власну грецько-слов'янську школу. В структуру Успенського братства поряд з шкільними кімнатами входили також інтернат з їдальнею для бідних дітей і сиріт та друкарня, в якій Іваном Федоровим була видана фактично перша українська книга «Апостол». У львівській братській школі отримали освіту багато відомих діячів того періоду, в т.ч. Петро Могила, який зробив вагомий внесок в розвиток української культури.

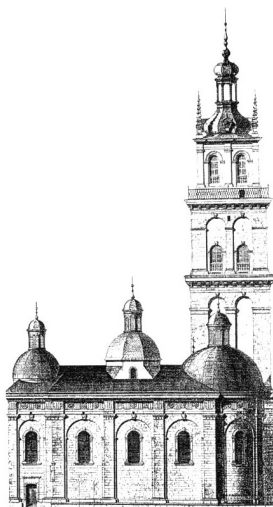

Рис. 1. Успенська церква. Аксонометрія Т. Тригубової.
Рисунок Я.С. Зубжицького

Рис. 2. Сучасний вигляд комплексу споруд Успенської церкви

Як за рівнем освіти (школа навчала грецької й латинської мови та надавала вищі ступені літературної освіти: поетику й риторичку), так і за архітектурною виразністю храмового ансамблю Успенський комплекс довгі роки виступав як флагман православ'я в Західній Україні. Лише у 1708 році львівське братство змушене було прийняти унію.

Ансамбль Львівського Успенського братства фахівці відносять до шедеврів українського православного зодчества. Ядром композиції комплексу виступала триярусна струнка дзвіниця (арх. П.Барбон). Споруда увійшла в історію як вежа купця Корнякта, на кошти якого була збудована в 1572-1578 р.р. Успенська церква і в результаті пожеж декілька разів перебудовувалась. На рис. 1 наведено вигляд церкви, зведеної в 1591-1626 р.р., на рис. 2 – сучасний вигляд комплексу споруд Успенської церкви.

У Львові існувало декілька подібних шкільних закладів. В кінці XVI ст. почали розповсюджуватись єзуїтські колегіуми. Однак Львів увійшов в історію розвитку національної культури головним чином як місто, в якому засновано перший в Україні університет. Історія Львівського університету починається з 1661 р., коли Король Ян II Казимир надавав єзуїтській колегії “гідність академії і титул університету”. Університет складався з двох факультетів — філософського і теологічного, на яких у 1667 р. навчалось близько 500 студентів, а навчальний процес забезпечували вісім викладачів. Навчальний заклад розміщувався в центрі Львова, мав свою бібліотеку, друкарню. У 1891-1897 було зведено окремі корпуси для хімічного, геолого-мінералогічного, фармакологічного, медичного, фізичного інститутів. Пізніше у 1905 р. споруджено університетську бібліотеку. У 1923 р. Львівському університету було передано будинок колишнього Галицького сейму, який залишається головним корпусом університету і в даний час (рис.3).

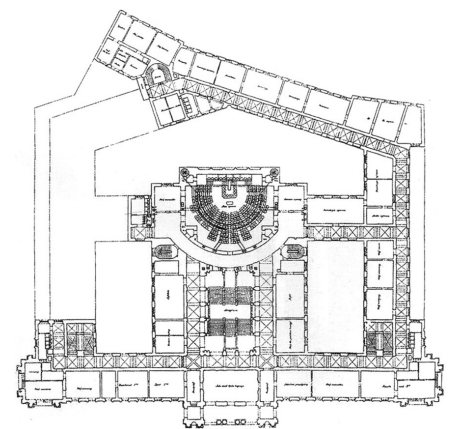

Рис. 3. Галицький сейм. Фото 1894 р. План другого поверху.

В Україні на початку XVII ст. окрім Львова діяло близько 30 братських шкіл у Києві, Луцьку, Дрогобичі, Кам'янець-Подільському, Рогатині та інших містах. Фахівці відмічають Луцьку братську школу, яка подібно Львівській та Київській, мала підвищений статус. Луцьке братство, засноване у 1617 р., збудувало для школи спеціальний кам'яний будинок, в якому у 1620 р. почалось навчання, а з 1627 р. почали викладати українську мову. Статут Луцької братської школи затвердив Константинопольський патріарх, надавши їй право ставропігії (підпорядкування безпосередньо патріарху). Це підтверджує вагоме значення, яке надавалось в той період шкільній освіті.

Значний внесок у подальший розвиток мережі закладів освіти та всієї системи громадського обслуговування зробила Київська братська школа також підвищеного типу. Цікава історія поетапного розвитку цього навчального закладу від школи (1615), через колегію (1632) до вищого навчального закладу (1701) в контексті створення навчально-матеріального середовища та формування оточуючої забудови. Київське братство у 1615 р. отримало від прогресивної жінки Галшки Гулевичівни – Лозки в подарунок маєток на Подолі, поруч з Торговою площею, за умов, щоб ту землю було вжито під монастир і школу для дітей шляхетського і простого роду.

Ця частина міста почала активно формуватись ще за часів Київської Русі як торгово-ремісничий осередок міста. Торгівлю вели купці з різних земель, тому ще задовго до офіційного прийняття християнства тут виникали перші християнські общини, будувалися церкви. Однією з них була Іллінська церква, в якій (за літописами) в 945 році представники князя Ігора прийняли клятву з приводу підписання миру з греками. В 1692 році на місці дерев'яної церкви збудована кам'яна, яка збереглася до наших днів та розташовується поруч з територією Києво-Могилянської Академії.

Найбільшою спорудою Подолу наприкінці XVI століття була Успенська церква, що в часи Київської Русі мала назву Богородиці Пірогощі (зруйнована в 1930 році та відбудована в 1998 році на історичному місці). В період гострої боротьби проти уніатства Успенська церква стає соборним кафедральним храмом. При ній утворюється Київське братство, яке відігравало значну роль в національно-визвольному русі українського народу. Заснування у 1626 році окремого братського монастиря, створення при ньому школи та будівництво нової дерев'яної Богоявленської церкви мали вирішальне значення для подальшого розвитку центральної частини Подолу. У 1632 році Братська школа була об'єднана зі школою, яка існувала при Києво-Печерській лаврі. Після визнання навчального закладу польським урядом (якому в цей час був підпорядкований Київ) об'єднаний навчальний заклад отримав назву колегіуму. За ініціативи митрополита Петра Могили на території братства почалося

інтенсивне будівництво кам'яних споруд. Була споруджена трапезна, що збереглася в перебудованому вигляді до нашого часу. До трапезної примикала так звана Конгрегаційна, навчальна Борисоглібська церква. На територію монастиря було проведено водопровід з джерел київських гір.

Петро Могила приділяв багато уваги організації Колегії, вклав чимало коштів в її розвиток. Тому цілком справедливо після його смерті Колегія одержала назву Могилянської – на честь свого фундатора.

В 1658 році, під час пожежу на Подолі, згоріли майже всі споруди Братського монастиря та Колегії. Невдовзі на місці спаленої Богоявленської церкви в 1670-х роках збудовано спочатку тимчасову невелику дерев'яну церкву, а в 1693 році споруджено кам'яну церкву. Відновлена Богоявленська церква стала одним з головних компонентів Торгової площі, вносила в її ансамбль виразність та парадність (рис. 4). Органічно в структуру забудови даного району увійшла також нова Борисоглібська церква, споруджена на місці однойменної дерев'яної церкви (що також згоріла при пожежі 1658 року), в якій з 1701 року функціонувала Києво-Могилянська Колегія.

Рис. 4. Фото Києво-Могилянської Академії з боку Контрактової площі. 1890 рік.

Отже кінець XVI та початок XVII ст. вважається переломним етапом в суспільно-політичному житті України. В цей період український народ починає сприйматись як окрема етнічна одиниця [2]. Зростає національна самосвідомість, підвищується престиж освіти, в тому числі професійної, споруджуються економічні та культурні центри, розширюється міське будівництво. Формується типологія навчальних будівель, як окремих архітектурних об'єктів. В основі планувальної структури навчальних корпусів використовувались переважно (характерні для монастирських келій) секційно-анфіладні або галерейні схеми. Найбільш виразні навчальні споруди цього

періоду: Київська академія (1701 р.), Чернігівський колегіум (1702 р.), бурса в Новгороді Сіверському (1667 р.).

Цікаво, що в XIII ст. в Київській академії та Харківському і Переяславському колегіумах почали викладати архітектуру.

Література

1. Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В. В. Печерський, О. М. Годованок та ін.; За ред. В. І. Тимофієнка. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.

2. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. посіб.-К.: Вікар, 2003. – 335 с.

3. Архітектура Львова: Час і стилі. XIII-XXI ст. – Львів: Центр Європи, 2008. - 720 с.

4. Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. - 720 с.

Анотація

В статті розглянуто розвиток освіти та формування навчальних закладів в XVI – XVII ст. в період активної архітектурно-містобудівної діяльності, створення патріотичних громадських об'єднань, так званих братств, які розвивали національну української культуру та освіту. Наведено приклади формування братських шкіл у Києві, Львові, Луцьку, які відносились до навчальних закладів підвищеного типу і заклали основи мережі вищої освіти в Україні.

Аннотация

В статье рассмотрено развитие образования и формирование учебных заведений в XVI – XVII в. в период активной архитектурно-градостроительной деятельности, создания патриотических общественных организаций, так называемых братств, которые развивали национальную украинскую культуру и образование. Приведены примеры формирования братских школ в Киеве, Львове, Луцке, которые относились к учебным заведениям повышенного типа и заложили основы сети высшего образования на территории Украины.